

Múlt századi játékok Karlócai Mariann gyűjteményéből

Érdekes, hogy már egy-két generáció távlatából nosztalgiával csodálkozunk rá gyermekkorunk játékaikra. Ilyen csodálkozásoknak lehettünk tanúi a Karlócai Mariann játékaiból rendezett kiállításon, amely a Kiss Áron Magyar Játék Társaság Orlay utcai helyiségében 2013. november 30-tól 2014. április végéig volt látogatható. A változatos, több játéktípust bemutató kiállítást bensőségessé és élményszerűvé tette, hogy a látogatókat a gyűjtő fogadta, aki minden, a gyűjtéssel vagy az egyes játékok történetével kapcsolatos kérdésre közvetlen választ adott.

A háború után Budapesten Karlócai Mariann nyitotta az első magánóvodát, és barátságos otthonában több mint negyven éven át fogadta a gyerekeket. Az óvodai – nem énekes – játékok játszásával történő kísérletezése után rendszerbe foglalta a szabályokhoz kötött csoportos játékokat és megjelentette *Óvodai játékösszeírását* (1951). Munkája a japánok érdeklődését is felkeltette, és kiadták japán nyelven is. Ezt követte a *Kisgyermekek játékösszeírása* (1976), majd a *Komám-asszony, hol az olló?* – *Kisgyermekek játékösszeírása* (1987), amely mára öt kiadást ért meg. Munkái beépültek az óvodai és iskolai foglalkoztatásba.

**Papírszínház –
Mesepanoráma /
Paper theatre –
Tale Panorama**
*Németország, 20.
század első harmada,
fa, papír, doboz:
10,5x33x40 cm /
Germany, first third
of the 20th c., wood,
paper, box:
10,5x33x40 cm*

Fotó: Szalattay Judit

Fotó: Szalattay Judit

Gyerekfoglalkozásain bevezette a figyelmet és ügyességet fejlesztő papírhajtogatást. Hogy módszerét másoknak is átadja, megírta az első magyar origami-könyvet *Papírmunkák, hajtogatások* címmel (1964). E témában készült újabb könyve a *Hajtogatási egyszerű – Origami az alapoktól kezdve* (2008). Megbecsült tagja a Magyar Origami Társaságnak, ahol tevékenységéért 2011-ben Arany Tulipán díjjal tüntették ki.

Alapító és – éveken keresztül – vezetője tagja volt az 1987-ben alakult Kiss Áron Magyar Játék Társaságnak, amely sokszínű tevékenységét méltatva Kiss Áron-díjjal jutalmazta. 2013-ban állami elismerésben részesült, megkapta a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetését.

←
**Néger babák széken /
Black dolls on chairs**
*Babák: Anglia, 1940-
es évek első fele, textil,
magasság egyenként:
40 cm. Székek:
Magyarország, 20.
század első fele, festett
pubafa / Dolls:
England, first half of
the 1940s, textile,
height: 40 cm each.
Chairs: Hungary, first
half of the 20th c.,
painted softwood
[35x18x15 cm]*

**Fababák és ringlispil /
Wooden dolls and
carousel**

Fababák: Ausztria (Grödeni-völgy), 20. század első harmada, pubafa, magasság: 2,5–29 cm. Ringlispil: Németország (Erc-hegység), 20. század közepe, pubafa, magasság: 16 cm, alap: 9,5x9,5 cm / Wooden dolls: Austria (Grödnertal, now Südtirol, Italy), first third of the 20th c., soft wood, height: 2,5–29 cm. Carousel: Germany (Erz-gebirge), mid-20th c., softwood, height: 16 cm, base: 9,5x9,5 cm

Fotó: Szalainyay Judit

riann is részt vett. Bár óvónóként mindennapi kapcsolata volt a játékszerekkel, de ez a kiállítás új szemlélettel ajándékozta meg, és ekkor kezdte el gyűjteni a gyermekjátékokat.

Mikor széles ismeretségi körében megtudták szándékát, féltve őrizték és kevésbé régi játékokkal ajándékozták meg, de maga is utánajárt, felkutatta a lehetőségeket, hirdetett, és vásárolt játékokat. Egyik dél-tiroli útja alkalmával talált rá az utolsó grödeni fababákra, amik egy kiállítási vitrinben a német háziipari fajtékekkel együtt, a sonnebergi hintalovas, az erc-hegységi diótörő, bányász- és ringlispil-figurák, a 19. századtól profilírozott, esztergált korongból szeletelt, utánfaragott állatfigurák társaságában voltak láthatók. Másfél évszázadon keresztül ilyen állatfigurák népesítették be Noé bárkáját, amely bibliai kötődése miatt egyes protestáns vidékeken a vásárnapok kedvelt és engedélyezett játéka volt.

Nézzük tovább a kiállítás játékeit. A kiállítás plakátján szereplő porcelánfejű doboló bohóc a mechanikus kerékmeghajtású játékok kedves figurája. A babák közül a német Margarete Steiff álmodozó tekintetű, nagyméretű bohócbabája és az 1919-től Torinóban készült szintén file Lenci kislánybabák, az 1920-as, '30-as évek kedvelt, de drága művészbabái voltak láthatók.

Fotó: Szalainyay Judit

**Kanadai ötös ikrek
kosárban / Canadian
quintuplets in a basket**
*1940-es évek első fele,
babák: porcelán,
üveg, mober, textil,
magasság egyenként:
20 cm; kosár: vessző,
fa, magasság: 28 cm,
szélesség: 37 cm /
first half of the 1940s,
dolls: porcelain, glass,
mohair, textile,
height: 20 cm each;
basket: wattle, wood,
height: 28 cm,
width: 37 cm*

Karlócai Mariann játékos kedvű, gyermekszerető, emellett természetkedvelő, igazolt turista. Három fia, tizenöt unokája van és eddig 17 dédunokával büszkélkedhet. Egyik kirándulása alkalmával az edinburgh-i Museum of Childhood kiállítását látva gondolt arra, hogy gyermekkorának játékeit is össze kellene gyűjteni és kiállításon bemutatni, mert ezzel itthon is sok embernek lehetne régi emlékeket felidézve örömet szerezni. Első kiállítását kölcsönzött játékokból Budapesten, a II. kerületi Kapás utcai úttörőházban rendezte. Szándékában volt egy országos játékgyűjtő felhívást közzétenni, de ehhez akkor nem kapott támogatást.

1969 végén *Gyermeki játékok* címmel nagy gyermekjáték-történeti kiállítás nyílt a Magyar Nemzeti Múzeumban, ami a neves játékgyűjtő, művelődéstörténész Moskovszky Éva koncepciójára épült. A kiállítás rendezése és a vezető megírása többek munkája volt, és ebben meghívott szakértőként Karlócai Ma-

sokszor csak a babaszobák őrzik. Talán ez a szoba is hírmondója lesz az egykori fekete alapú, piros, zöld virágos, festett bútoros, vetett ágyas, ládafiás széki szobának. Kiállítva a méretek miatt csak a tálás és egy kelengyeláda volt.

A látogatók közül többen a konyhafelszerelések vitrine előtt időztek a legtovább, felfedezve, hogy gyerekkorukban nekik is volt kis tűzhelyük, vasalójuk, mérlegük, hasonló zománc-, és cserépedénykékük, összegyűjtött filléreiknek perselyük. Többek között Liebner bácsi reklámperselye az 1930-as évekből is ki volt állítva a fémjátékok között. A gyűjtő mint érdekességet mutatta azt a kis, fehér mázas, apró mintás fémedénykét, amelyet a háború előtt Weiss Manfréd ajándékozott munkásai gyerekeinek karácsonykor. A tűzdarabos készletből, ami öt fazékból és öt lábospól állt, csak két darabot kapott meg, a tulajdonos akkor még ragaszkodott az emlékehez.

Az 1930-as évek szenzációs eseménye, a kanadai ötös ikrek kosárkában ülő babaváltozatát Liebner bácsi játékboltja (Budapest V. kerület, Szent István tér 4.) is árusította. A kisméretű, 10-15 centiméteres csinos porcelánbabák korabeli anyagból és az 1900-as évek divatja szerint, új, kézzel varrott öltözékükben egy háromoldalú, az 1900-as évek stílusában berendezett babaszobában foglaltak helyet. A fa karosszékben ülő két néger baba egykor Györgyi Erzsébet – a Kiss Áron Magyar Játék Társaság elnöke – gyerekkori játékka volt. Tőle tudjuk, hogy egyik nagybátyja, a Ganzgyár közigazdája szállította Argentínába a gyár vagonjait, ahonnan a második világháború előtti utolsó hajóval érkezett haza. Ekkor hozta ajándékba az akkor még ritka néger babákat.

Nagyobb méretű Thonet garnitúra kanapéján foglaltak helyet a 20. század elején divatba jött és azóta is közkedvelt plüss játék macskák. A gyűjtő kedvelt játéka a fém bababútorok, a fehérre festett hálós gyermekágy, a mosdóállvány és az átalakítható gyermeketetőszék Németországból kerültek a magyarországi játékboltokba. A drótból hajlított és font kecses bababútorok a felvidéki drótostótok keze munkája. Bababútorainak kiemelkedő darabja az intarziás íróasztal, valószínűleg mestermunka, amely később épp mérete miatt került a játékok közé. Rajta íróeszközök, gyertyatartó és virágváza állt. Néhány évvel ezelőtt egy széki aszszony két széki tisztaszobát készített teljes berendezéssel, az egyiket saját gyerekeinek, a másikat eladásra.

Az elmúlt idők otthonainak hiteles berendezését

Laterna Magica, vetítő / 'Laterna Magica', projector

20. század eleje, fém, fa, papír; elektromosságra átszerelve / early 20th c., metal, wood, paper, fitted for electricity [35x14,5x22 cm]

Anker hídépítőszekrény és Tempó faépítő-szekrény / 'Anker' bridge building set and 'Tempó' wooden building set

Hídépítőszekrény: Ausztria, 20. század első harmada, fa, papír, kő, fém, doboz:

4,5x24x17,5 cm. Faépítő-szekrény: 20. század első fele, fa, papír, doboz:

2,3x35,5x25,5 cm / Bridge building set: Austria, first third of the 20th c., wood, paper, stone, metal, box: 4,5x24x17,5 cm. Wooden building set: first half of the 20th c., wood, paper, box: 2,3x35,5x25,5 cm

**Babakonyha /
Dolls' house kitchen**

*Kredenc: Magyar-
ország (?), 1930-as
évek, festett fa
(31x20x10 cm).*

*Tűzhely edényekkel:
1920-as, 1930-as
évek, vas, réz
(28x20,5x26,5 cm).*

*Lábasok: fém
(9 x Ø 7,5 cm).*

*Kétkarú mérleg:
fémlemez, réz
(9x9x20 cm).*

*Konyhai felszerelések,
vasalók: 20. század
első fele, fém,
magasság: 3–19 cm /*

*Cupboard: Hungary
(?), 1930s, painted
wood (31x20x10 cm).*

*Range with dishes:
1920s, 1930s,
iron, copper (28x20,5
x26,5 cm). Pots: metal
(9 x Ø 7,5 cm).*

*Pendulum balance
scale: metal plate,
copper (9x9x20 cm).*

*Kitchen utensils, irons:
first half of the 20th c.,
metal, height:
3–19 cm*

Fotó: Szalattay Judit

A kiállítás középpontjában egy 20. század elejéről való papírszínház, a *Mesepanoráma* állt. A színház előoldala kétfelé nyitható, két belső oldala a páholyban ülő publikumot mutatja, a felhúzható függöny mögött a háttérben Grimm-mesék – *Piroska és a farkas*, *Hammupipóke*, *Hófehérke* stb. – színes jelenetei láthatók. A színpadképek hét méter hosszúak, kétszer két henger elforgatásával követik egymást. Az egyik henger forgatásakor a zene is megszólal. A történet előadásához eredetileg szöveggönyv is tartozott.

A társasjátékok gazdag gyűjteményéből két térkép-táblás, földrajzi és két gazdasági szemléletű játék volt kiállítva. Ezek a *Röptében a világ körül* húsz különféle képes kártyával játszható oktatójáték és a *Tied az egész*

világ földrajzi lottójáték. A két gazdasági játék az 1930-as években megjelent amerikai *Monopoly* magyar változata, a *Capital*, és az 1960-as években a *Capital* szocialista változata, a *Gazdálkodj okosan!*. Saját korszakának mindkettő emblematisz társasjáték volt.

Az optikai játékokat egy, az 1890-es évekből származó, faszekrényes, fémtetejű laterna magica képviselte. Friedrich Fröbel a 19. század első felének nagy, német pedagógusa foglalkoztatta először építőjátékkal a gyerekeket. Faépítőit egyszerű elemekből – kocka, tégl, henger, golyó – állította össze. A fröbeli elgondolást követve divatosak lettek az építőjátékok. Az 1878-tól gyártott kőépítőket 1895-től „Anker” jelzéssel forgalmazták. A sok díjjal kitüntetett, egymásra

Nagy-Britanniában. A német Märklin cég csavarokkal összeszerelhető fémépítője és a bécsi Johann Korbuly-cég *Matador* faépítője szintén az igen kedvelt konstrukciós játékok közé tartozott.

Mióta Karlócai Mariann gyűjteményébe került a „7 Rab fivér pálcikás építőjátéka, Dunakeszi Magyar Szabadalom Törv. Védve” felirattal, kutatta, ki lehet ennek a hazai játéknak az előállítója. Az egyik Rab fivérrel való találkozása alkalmával megtudta, hogy édesapjuk egy amerikai előkép alapján szabadalmaztatta, és 1948-tól 1953-ig a nehéz körülmények között élő családban a hét fiú közreműködésével készült ez az átfűrt hengeres elemekből és pálcikákból álló konstrukciós játék. Az ügyességi játékokat a kínai eredetű, papálcikás marokkó és a színes, üveggolyós mintakirakó, míg a logikai játékokat a hét kő síkidomból kirakható tangram több változata képviselte.

épülő sorozatból egy alap- és egy hídépítő változat volt látható, a hozzá tartozó, mérnöki pontossággal megrajzolt munkafüzettel. A *Meccano*, a legkorábbi fém konstrukciós játék 1901-ben nyert szabadalmat

Kocsi és állatfigurák / Cart and animal figures

Kocsi: 20. század első fele, fa, magasság:

14 cm, hossz: 44 cm.

Majom: Németország, 20. század első

harmada, textil,

magasság: 45 cm.

Ló és bárányok:

Németország, 20.

század első harmada,

fa, textil, bőr, haj,

üveg, fém, magasság

egyenként: 21 cm /

Cart: first half of the

20th c., wood, height:

14 cm, length: 44 cm.

Monkey: Germany,

first third of the

20th c., textile, height:

45 cm. Horse and

sheep: Germany, first

third of the 20th c.,

wood, textile, leather,

hair, glass, metal,

height: 21 cm each

Röptében a világ körül, társasjáték /

'Flying Around the
World', board game

1920 körül, papír, fa /
c. 1920, paper, wood

[4x39,5x34 cm]

Ügyességi és logikai játékok / Skill and logical games

A kis gipsz-szobrász, gipszöntő játék: 1920-as évek, fa, papír (5x28x23 cm). 7 fivér építőjátéka, pálcikás faépítő: 20. század közepe, fa, papír; doboz: 23 x Ø 8 cm.

Gyöngykirakó: 1930-as évek, papír; fa, üveg, doboz: 2x22x22 cm.

Solitario: India, 20. század közepe, fatábla, kőgolyók, tábla: 3 x Ø 20 cm.

Cobold kőkirakó: 20. század első fele, doboz: 9x9 cm / 'The Small Plaster Sculptor', plaster casting toy: 1920s, wood, paper (5x28x23 cm). '7 Brothers' Building Toy', wooden stick building set: mid-20th c., wood, paper; box: 23 x Ø 8 cm. Beads puzzle: 1930s, paper; wood, glass, box: 2x22x22 cm. 'Solitario': India, mid-20th c., wooden plate, stone balls, plate: 3 x Ø 20 cm. 'Cobold' stone puzzle: first half of the 20th c., box: 9x9 cm

Az ötezer tételből álló gyűjtemény – amelyből most a különböző játéktípusokat felvonultató válogatás volt látható – nagy vonalakban a 20. század első felének polgári játékeit mutatta be. Az elmúlt években több önálló kiállítása is volt például az Óbudai Helytörténeti Múzeumban, a Millenáris Fogadótermében és az Iparművészeti Múzeum rendelkezésére bocsátott egy vitrint *A hónap műtárgya* sorozatban.

Az évek során a gyűjtő számtalan színvonalas kiállításához kölcsönzött anyagot. Vágya az, hogy ne csak

vidéken, hanem Budapesten is legyen játékmúzeum, ahol gyűjteményének művészien tervezett és mesterialan kivitelezett darabjai a budapestiek örömére közcincssé válhassanak.

HAIDER EDIT
művészettörténész

(Nagyszüleink játécai – ma is szívesen játszunk velük! Múlt századi játékok Karlócai Mariann gyűjteményéből. Kiss Aron Magyar Játék Társaság Orlay utcai klubhelyisége, 2013. november 30. – 2014. április 30.)

Fotó: Szalatnay Judit